

Od opijuma do Yuga

Piše: Maja Divac

Proizvodnja: PG Mreža

Skromne trgovinske odnose Amerike i Srbije s kraja XIX i početka XX veka karakteriše izvoz srpskih suvih šljiva zbog koga je i knjaz Milan naložio otvaranje počasnog konzulata u Njujorku. Srbija je izvozila suve šljive a zatim i bakar iz Borskog rudnika, a iz Amerike je uvozila petrolej, kafu, sirove kože, mašine i aparate. Intenzitet trgovinske razmene nije značajnije uvećan ni posle Prvog svetskog rata, iako su postojali planovi o mogućem izvozu boksita, hmelja, duvana.

Postojao je samo jedan izuzetak – to je bio opijum koji se proizvodio na teritoriji južne Srbije, današnje Severne Makedonije. Legalna trgovina opijumom između dva svetska rata je cvetala. To je bio ključni izvozni artikal po kome je Kraljevina Jugoslavija tada bila poznata u Americi.

Aleksandra Kolaković, Institut za političke studije:

“Poslovni krugovi tadašnje Kraljevine Jugoslavije su shvatili da to može biti unosan biznis. Već 1922. postojali su i prvi diplomatski kontakti preko srpskog odnosno jugoslovenskog poslanstva u Vašingtonu, Njujorku, Čikagu sa srpskim odnosno tada jugoslovenskim firmama kako bi se taj mak izvezio u SAD. 1929. jugoslovenska država je preuzela potpunu kontrolu nad tim legalnim tokovima trgovine opijumom, dakle nisu više mogle same privatne firme da direktno uspostavljaju komunikaciju sa uvoznicima u SAD. Tada je osnovan Jugoslovenski zavod za trgovinu opijumom, a postojalo je i privredno društvo koje je imalo svoje opijumsko odeljenje i preko koga je išla ta kontrola trgovine opijumom.”

Makedonski opijum je bio izuzetnog kvaliteta. Devedeset odsto od ukupne proizvodnje odlazilo je u SAD. U to vreme opijum nije posmatran isključivo kao narkotik. Uvozile su ga velike farmaceutske kompanije Merk (Merck & Co.) i Malinkrot (Mallinckrodt).

Aleksandra Kolaković, Institut za političke studije:

“To su farmaceutske industrije koje su koristile opijum isključivo za lekove i za druge pomoćne lekovite supstance koje su se mogle dobiti iz opijuma.”

Međutim, paralelno sa legalnom razvija se i nelegalna trgovina opijuma, kao i sve veći broj zavisnika, zbog čega reaguje i tadašnje Društvo naroda koje inicira potpisivanje međunarodnih konvencija kako bi se nelegalna trgovina suzbila.

Aleksandra Kolaković, Institut za političke studije:

“To nije bio samo problem SAD već i problem Jugoslavije jer se novcem od prodaje opijuma iz Makedonije finansirala i teroristička organizacija VMRO tako da je Jugoslavija imala svoj interes da spreči tu ilegalnu trgovinu opijumom”.

I pored brojnih afera koje su 30-ih godina pratile proizvodnju i izvoz opijuma iz Kraljevine Jugoslavije u SAD, ovaj posao opstaje sve do izbijanja II svetskog rata. Za razliku od trgovine opijumom, izvoz alkoholnih pića nakon ukidanja prohibicije u Sjedinjenim Državama, nije bio uspešan.

Aleksandra Kolaković, Institut za političke studije:

“Međutim kako je Jugoslaviji pripala kvota Habsburške monarhije, jer pre toga nikada nije izvozila alkoholna pića, taj izvoz se pokazao neadekvatnim, a osim toga trebalo je dosta toga uložiti u marketing što država nije bila u stanju da uradi. Interesantno je da su nastojali da izvoze vino i šljivovicu, srpska vina i vina sa ovih prostora nisu bila dovoljno poznata, a s druge strane u to vreme u SAD je tada bila poznata šljivovica, ali se nije znalo da je Jugoslavija tako veliki proizvađač šljivovice u to vreme.”

Od humanitarne pomoći do komercijalnih trgovinskih odnosa

Posle II svetskog rata, sve do sredine 60-ih Jugoslavija iz SAD dobija prvenstveno bespovratnu pomoć. Prvo u okviru humanitarnog programa UNRRA kroz koji je, u posleratnim godinama, stanovništvu u razrušenoj Evropi obezbeđena hrana i odeća.

Zbog bliskosti sa Sovjetskim Savezom, Jugoslavija nije prihvatila američku pomoć iz Maršalovog plana koji je bio namenjen obnovi Evrope. Međutim, nakon raskola Tita i Staljina, Jugoslavija se okreće Sjedinjenim Državama, pa samo u periodu Informbiroa od Amerike dobija veću bespovratnu pomoć nego što je dobila bilo koja zapadna saveznica iz paketa Maršalovog plana. Udaljavanje Jugoslavije od SSSR-a, za SAD su predstavljale šansu za sprečavanje daljeg širenja komunizma.

Milan Igrutinović, Institut za evropske studije:

“Tako da ako gledamo čitav period do 1991, do kraja Jugoslavije, 1948 godina je odradila fundamentalnu logiku i 50-e su zapravo period najživlje pomoći, ekonomske, vojne, period mekih kredita najvećih, najizdašnijih, period direktne pomoći, besplatne, u hrani, donekle čak i u novcu, u mašinama za industriju, za građevinu, za izgradnju puteva. A onda su se zbog političkih razlika, zbog koncepcije samoupravljanja, zbog američke koncepcije hladnog rata zbog koje se ona teško navikavala na Jugoslaviju kao nezavisnu zemlju i od američke volje, onda su se odnosi pomalo smanjivali i onda su se stabilizovali na toj jednoj nižoj ravni u kojoj je Amerika razumejući položaj Jugoslavije, razumejući da ona nije deo sovjetskog poretka, nastavila da podržava na ovaj mekši način, posredno preko kredita i preko MMF-a i Svetske banke.”

Sredinom 60-ih se prelazi na komercijalni oblik ekonomske saradnje, što su dogovorili predsednici Tito i Kenedi, oktobra 1963, tokom prve zvanične posete jugoslovenskog predsednika Vašingtonu. Ovaj dogovor je pospešio izlazak jugoslovenske privrede na američko i svetsko tržište. Najintenzivnija trgovinska razmena dve zemlje zabeležena je 70-ih i 80-ih godina kada Jugoslavija menja i strukturu svog izvoza u SAD.

Mladen Obradović, Autor knjige “Srbija i SAD: Kratka istorija ekonomskih odnosa”:

“I u ukupnom bilansu, za tih dvadeset godina, ukupna robna razmena sa Amerikom je bila 7,2 milijarde dolara od čega je 4 milijarde bio naš uvoz ali 3,2 milijarde izvoz, što je za jednu malu privredu može se skoro reći fantastičan rezultat.”

Razvoju komercijalnog oblika ekonomske saradnje prethodila je privredna reforma u Jugoslaviji 1965-e i donošenje Zakona o stranim ulaganjima 1967-e, što je bio prvi zakon takve vrste u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi, koji je i omogućio da se domaća privreda otvori prema svetu. Takođe, Amerika je, 1974-e, u skladu sa odlukom konferencije UNCTAD, odobrila carinske preferencijale zemljama u razvoju kako bi se podstakao njihov industrijski razvoj i izvoz. Jugoslavija je bila jedna od najvećih korisnica ove opšte šeme preferencijala, pa je tako svoje najvažnije proizvode izvozila bez carina.

Proizvodne kooperacije i kompenzacioni poslovi

Jedan deo jugoslovenskog izvoza zasnivao se na proizvodnim kooperacijama u okviru kojih su domaća preduzeća dobijala licencu od američkih kompanija. Tako su poslovale poznate jugoslovenske firme: EI Niš, Tigar iz Pirota, Livnica iz Kikinde, Lola, UTVA, Galenika, Hemofarm...

Mladen Obradović, autor knjige “Srbija i SAD – Kratka istorija ekonomskih odnosa”:

“Jedan od boljih primera takve saradnje je Dženeral Motors, čuveni Dženeral Motors koji je i danas najveća američka korporacija u automobilskoj industriji, koji je sa LGT Livnicom Kikinda napravio takav sporazum da se u Kikindi proizvode odlivci za automobile. Iza Kikinda, koja je osnovana kao zajednička firma, je bila u mogućnosti da te automobile posle toga uvozi, tako da je ispalo vrlo dobro i za jednu i za drugu stranu i tada su se pojavili, uslovno rečeno, prvi luksuzniji automobili na našem tržištu.”

Drugi kanal trgovinske razmene išao je preko velikih jugoslovenskih spoljnotrgovinskih preduzeća kao što su bili Genex, Jugoexport, Inex.

Najveće spoljnotrgovinsko preduzeće Genex, iz SAD je uvezilo avione, dizel lokomotive koje su i danas u funkciji, zatim objekte za energetiku, za infrastrukturu, industriju. Dok je u Americu izvozilo proizvode od aluminijuma, od bakra, zlatni i srebrni nakit, nameštaj.

Mladen Obradović, autor knjige “Srbija i SAD – Kratka istorija ekonomskih odnosa”:

“Genex je bio najveći jugoslovenski izvoznik i uvoznik u odnosima sa SAD u tom periodu, pokrivaio je 25-30 posto ukupne trgovine sa Amerikom. Inex se uglavnom koncentrisao na kompenzacione tzv. vezane trgovinske poslove, dakle jedna roba se uvozi, a druga se izvozi. Inex je u tom periodu uvezao dvadeset velikih aviona DC 9 i kasnije MD 80 za 270 miliona dolara vrednosti uvoza, a i kontra isporuke jugoslovenske robe su išle preko Inexa. Tu su posebno bili značajni proizvodi kanate za kamione - podloge bez kabine i motora, zatim prehrambeni proizvodi kvalitetni, pre svega šunka u konzervama, kao i proizvodi u oblasti tekstila, kože, obuće, gume itd.”

Jugoexport je tih godina veoma uspešno poslovao sa američkim vojnim snagama stacioniranim u Evropi.

Mladen Obradović, autor knjige “Srbija i SAD – Kratka istorija ekonomskih odnosa”:

“Jugoexport je izvezio za američke vojnike, za potrebe vojske - goveđe meso, konzerve, sportsku opremu, odeću, obuću, a uvezio je na osnovu stečenih deviza od izvoza. Uvezio je iz SAD direktno pšenicu, kukuruz, pamuk.”

Pored kvalitetne ekonomske saradnje, 70-ih i 80-ih godina odvija se intenzivni putnički i robni vazdušni saobraćaj. Broj putnika na redovnim linijama JAT-a za Njujork, Čikago i Los Anđeles se 80-ih godina udvostručio. Svoja predstavništva i agencije u Njujorku su, pored velikih jugoslovenskih preduzeća, imale i brojne banke - Jugobanka, Beogradska i Beobanka, Investbanka, a kasnije i Vojvođanska banka.

Ipak, krunu trgovinskih odnosa dve zemlje, predstavlja izvoz Yuga na američko tržište.

Yugo Amerika

Do izvoza Yuga u SAD dolazi zahvaljujući inicijativi američkog preduzetnika Malkolma Briklina (Malcolm Bricklin) i osnivača firme “Yugo Amerika” koji je smatrao da na američkom tržištu ima mesta za novi mali i jeftin auto. U potrazi za takvim automobilom Briklin stiže u fabriku “Crvena zastava” u Kragujevcu koja je dugo saradivala sa italijanskim Fijatom.

Prvi modeli auta Yugo Amerika našli su se u salonima avgusta 1985. a rekordna prodaja ostvarena je 1987. kada je na tržište SAD izvezeno oko 60 hiljada automobila.

Vladimir Čeh, Institut za istoriju oglašavanja:

“Promovisan je, pored plakata da je jeftin i da košta 3990 dolara, i fantastičnim TV spotom u kome Folksvagen Buba, najpoznatiji mali auto na svetu, izlazi iz garaže i odlazi, a na njegovo mesto istim putem se vraća drugi automobil – Yugo.”

Nažalost, ovaj uspešan posao, nije dugo trajao. Javlja se problemi sa servisiranjem i visokim troškovima opravke u garantnom roku. Yugo postaje česta

meta kritike u američkim potrošačkim časopisima, kao i predmet šale u poznatim filmovima.

Film “Umri muški sa osvetom” (1995):

-Kakav to motor ima ova krtija?

-To je Yugo. Nije napravljen da bude brz nego ekonomičan.

Prodaja jugo automobila značajno pada 1988, da bi 1989 firma Yugo Amerika proglasila stečaj.

Ubrzo je i SFR Jugoslavija utonula u građanski rat i počela da se cepa po republičkim granicama. Srbiji i Crnoj Gori, koje su činile Saveznu Republiku Jugoslaviju, SAD su, 30. maja 1992, istoga dana kao i UN, uvele sankcije, čime je bila obustavljena svaka trgovina i finansijske transakcije.

Sa određenim prekidima, trgovinske sankcije su, bile na snazi do oktobra 2000, kada je svrgnut režim Slobodana Miloševića. Ipak, tek tri godine kasnije, decembra 2003, SAD su Srbiji vratile status najpovlašćenije nacije u trgovini, a jula 2005. i preferencijalni carinski režim koji omogućava izvoz bez carina.

Nivo trgovinske razmene sa Amerikom, ostvarene 70-ih i 80-ih godina XX veka, a posebno u vreme izvoza Yuga, nikada više nije ponovljen.

Kraj.